

Ewa Katarzyna Śliwowska

Uniwersytet w Białymstoku

ZAPLECZE SUROWCOWE A ROZWÓJ PRZETWÓRSTWA EKOLOGICZNEGO WE WSCHODNIEJ POLSCE

RAW MATERIAL BASE AND DEVELOPMENT ORGANIC PROCESSING IN EASTERN POLAND

Słowa kluczowe: przetwórstwo ekologiczne, rolnictwo ekologiczne, produkty ekologiczne

Key words: processing of organic, organic agriculture, organic products

Abstrakt. Celem badań było przedstawienie istoty przetwórstwa ekologicznego, stanu i tendencji rozwojowych we wschodniej Polsce oraz wpływu zaplecza surowcowego na rozwój tego rodzaju przetwórstwa. Przetwórstwo z wykorzystaniem surowców z rolnictwa ekologicznego jest jednym z ważnych wyzwań dla przetwórców żywności. Przyszłość rolnictwa ekologicznego to właśnie wykorzystanie produktów z gospodarstwa i przetwórstwo lokalnych zasobów surowcowych. Ze względu na zaplecze surowcowe wschodnia Polska ma predyspozycje do tego, by stać się zagłębiem ekologicznym kraju.

Wstęp

Bardzo ważną gałąź gospodarki każdego kraju stanowi przemysł spożywczy. We wschodniej Polsce branża spożywcza jest jedną z kluczowych. Na przeważającej części regionu występuje przetwórstwo rolno-spożywcze. Rozwija się tu ono przede wszystkim dzięki bogatym tradycjom rolniczym regionu. W przypadku przetwórstwa, a szczególnie ekologicznego, istotna jest lokalizacja zakładów w stosunku do obszarów wytwarzania surowców.

Celem badań było przedstawienie istoty przetwórstwa ekologicznego, stanu i tendencji rozwojowych we wschodniej Polsce oraz wpływu zaplecza surowcowego na rozwój tego rodzaju przetwórstwa. W opracowaniu wykorzystano dostępną literaturę przedmiotu, dokonano analizy danych statystycznych oraz innych dostępnych informacji.

Istota przetwórstwa ekologicznego

Istotą przetwórstwa ekologicznego jest wykorzystanie surowców z rolnictwa ekologicznego. Aż 95% surowców, z których wytwarzany jest produkt ekologiczny, musi pochodzić z certyfikowanych gospodarstw ekologicznych, a pozostałe 5% mogą stanowić inne, lecz tylko te dopuszczone unijnym rozporządzeniem, które należą do prawnie zatwierdzonej listy surowców (załącznik IX do Rozporządzenia 889/2008). Składniki te nie mają ekologicznego odpowiednika niezbędnego do produkcji. W przetwórstwie produktów ekologicznych zaleca się stosowanie tylko niektórych metod: mechanicznych, termicznych i fermentacyjnych. Całkowicie wyklucza się stosowanie metod przetwarzania, które mogą zmieniać naturę danego produktu. Gotowy produkt ekologiczny musi być odpowiednio oznakowany, przechowywany i transportowany. Składowanie produktów ekologicznych wymaga oddzielenia od produktów konwencjonalnych. Opakowanie żywności ekologicznej musi być również ekologiczne, więc albo są to opakowania wielokrotnego użytku albo takie, które ulegają szybkiej biodegradacji. Produkty ekologiczne muszą mieć certyfikaty świadczące o tym, że powstały zgodnie z zasadami produkcji ekologicznej. Certyfikaty wydawane są raz na rok, po uprzedniej kontroli przez jednostkę certyfikującą. Przetwórstwo ekologiczne, tak jak i rolnictwo ekologiczne, odbywa się więc przy zachowaniu dość rygorystycznych zasad usankcjonowanych prawnie.

Należy zwrócić szczególną uwagę na strukturę obowiązujących przepisów dotyczących rolnictwa ekologicznego. Zrozumienie stawianych wymogów wymaga bowiem zapoznania się z przepisami wszystkich, a nie tylko wybranych, aktów prawnych. W szczególności związane jest to z „piramidą” strukturą tych przepisów. W każdym kraju Unii Europejskiej Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 ustanowiło ogólne cele i zasady produkcji ekologicznej, a Rozporządzenie Komisji (WE) nr 889/2008 określiło szczegółowe zasady produkcji ekologicznej. W Polsce Ustawa z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym ustanowiła organy kompetentne w zakresie nadzoru nad przestrzeganiem tych przepisów

oraz wykonała inne postanowienia zawarte we wspólnotowych przepisach, a rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi wydane w trybie ustawy, ją uszczegóławiają. Dodatkowo należy pamiętać, iż producenci ekologiczni są również zobowiązani do przestrzegania wszystkich ogólnie obowiązujących wymogów, do których stosują się producenci żywności konwencjonalnej („Plan działań dla żywności i rolnictwa ekologicznego w Polsce na lata 2011-2014”).

Działalność ekologiczna charakteryzuje się wysokimi kosztami jednostkowymi wytwarzanych produktów i jednocześnie wysoką pracochłonnością. W zamian otrzymuje się wartościowe pod względem zdrowotnym i smakowym produkty spożywcze.

W ocenach różnych instytucji rynek żywności ekologicznej jest jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się. To jest pewien atut i perspektywa korzystnie oddziałująca na rozwój producentów żywności ekologicznej w kraju. Najważniejszym motorem wzrostu rynku żywności ekologicznej jest rosnąca świadomość zdrowotna, żywieniowa i ekologiczna Polaków. Panuje powszechne przekonanie, że polska żywność w porównaniu z zachodnioeuropejską jest generalnie bardzo naturalna i zdrowa.

Rozwój przetwórstwa produktów ekologicznych jest jednym ze sposobów zwiększania zbytu tych produktów, ponieważ gospodarstw ekologicznych jest najwięcej w województwach o charakterze rolniczym, a największy popyt występuje w dużych aglomeracjach.

Zaplecze surowcowe przetwórstwa ekologicznego we wschodniej Polsce

Wschodnia Polska to obszar zajmujący 31,6% terytorium Polski, składający się z pięciu województw: lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego. Przetwórstwo rolno-spożywcze w tej części Polski rozwija się przede wszystkim dzięki o bogatym tradycjom rolniczym regionu.

Sprzyjające warunki występują zwłaszcza w województwie lubelskim ze względu na urodzajne gleby i łagodny klimat. Jednakże należy podkreślić, że baza surowcowa jest dość jednolita i równomiernie rozłożona we wszystkich pięciu województwach. Na terenie całego obszaru działają gospodarstwa rolne o wysokim potencjale produkcyjnym, które zapewniają dostępność surowców niezbędnych do rozwoju branży przetwórstwa rolno-spożywczego [Sektor spożywczy...2011].

Teren wschodniej Polski jest naturalną bazą dla rozwoju przemysłu spożywczego, a w szczególności przetwórstwa ekologicznego. Ponad 47% polskim gospodarstw ekologicznych zlokalizowanych jest na tym terenie. Zajmują one powierzchnię 145 617,58 ha, co stanowi około 41% ogólnej powierzchni ekologicznych użytków rolnych w Polsce. Powierzchnię ekologicznych użytków rolnych wschodniej Polski na tle całego kraju przedstawiono w tabeli 1.

Największa powierzchnia ekologicznych użytków rolnych znajduje się w województwie zachodniopomorskim – 119 349,65 ha, czyli około 21% ogólnej powierzchni ekologicznych użytków rolnych w Polsce. W następnym kolejności znajdują się województwa wschodniej Polski, czyli: warmińsko-mazurskie (na drugim miejscu), podlaskie (na trzecim), lubelskie (na szóstym), podkarpackie (na siódmym), tylko świętokrzyskie zajmuje dalsze miejsce. Dynamikę zmian wielkości ekologicznych użytków rolnych we wschodniej Polsce przedstawiono w tabeli 2.

Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w Polsce ogółem wzrosła w roku 2010 o 24,7% w stosunku do 2009 r., a w 2011 r. o 10,5% względem 2010 r. W analizowanym regionie zaś w 2010 r. nastąpił mniejszy wzrost o 18,4% w stosunku do 2009 r., ale w 2011 r. zwiększył się do 20,5% w stosunku do roku poprzedniego, czyli prawie 2-krotnie więcej niż w Polsce ogółem. Największym wzrostem powierzchni ekologicznych użytków zielonych charakteryzuje się w 2010 r. województwo podlaskie, a w 2011 r. województwo warmińsko-mazurskie. Województwa podkarpackie i lubelskie charakteryzowały się również największą liczbą gospodarstw ekologicznych.

Tabela 1. Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych we wschodniej Polsce według stanu na dzień 31 grudnia 2011 r.
Table 1. Surface of organic agricultural products in Eastern Poland as of the date 31 December 2011

Województwo/ <i>Voivodeship</i>	Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych/ <i>Surface of organic agricultural products [ha]</i>	Udział w ogólnej powierzchni ekologicznych użytków rolnych w Polsce/Share in the total surface of organic agricultural products in Poland [%]
Lubelskie	33 716,46	5,9
Podkarpackie	33 095,51	5,8
Podlaskie	48 884,93	8,5
Świętokrzyskie	13 688,35	2,4
Warmińsko-mazurskie	109 195,17	19,0
Wschodnia Polska razem/ <i>Total in Eastern Poland</i>	238 580, 42	41,6
Ogółem w Polsce/ <i>Total in Poland</i>	573 687,09	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z raportów GIJHARS

Source: own study based on GIJHARS

Tabela 2. Zmiany wielkości powierzchni ekologicznych użytków rolnych we wschodniej Polsce w latach 2009-2010, 2010-2011

Table 2. Changes in the surface area of organic agricultural products in Eastern Poland in 2009-2010, 2010-2011

Województwo/ Voivodeship	Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych/Surface of organic agricultural products [ha]			Dynamika zmian/ Dynamics of change [%]	
	2009	2010	2011	2009-2010	2010-2011
Lubelskie	30 787,40	34 854,61	33 716,46	113,2	96,7
Podkarpackie	30 875,02	31 867,52	33 095,51	103,2	103,9
Podlaskie	30 955,39	42 916,78	48 884,93	138,5	113,9
Świętokrzyskie	12 039,39	13 122,56	13 688,35	109,5	104,3
Warmińsko-mazurskie	62 481,61	75 241,86	109 195,17	120,4	145,1
Ogółem wschodnia Polska/ Total in Eastern Poland	167 178,8	198 003,33	238 580,42	118,4	120,5
Ogółem Polska/ Total in Poland	416 261,3	519 068,43	573 687,09	124,7	110,5

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Wschodnią Polskę można nazwać obszarem kumulacji gospodarstw i upraw ekologicznych, bowiem w 5 województwach zlokalizowanych jest prawie połowa (46,7%) wszystkich gospodarstw ekologicznych w kraju oraz 38,1% krajowego arealu użytków rolnych zajętych pod uprawy ekologiczne. Przeciętne gospodarstwo ekologiczne w tym regionie kraju jest mniejsze niż średnio w pozostałych województwach i wynosiło w 2010 r. 20,6 ha w stosunku do odpowiednio 25 i 29 ha. [Konkurencyjność i znaczenie... 2011].

Rolnictwo ekologiczne w Polsce charakteryzuje się dużym i pogłębiającym rozdrobnieniem i rozproszeniem. Strukturę wielkości gospodarstw ekologicznych we wschodniej Polsce przedstawiono w tabeli 3, przeważają tu gospodarstwa o powierzchni do 5 ha.

Stan i tendencje rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce w ostatnich latach przedstawiają raporty i analizy Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych. Rolnictwo ekologiczne w Polsce cechuje się dużym potencjałem rozwojowym. Wschodnie województwa Polski mają szczególnie predyspozycje do rozwoju tego rodzaju rolnictwa. Sprzyja temu przede wszystkim tradycyjny charakter gospodarki rolnej, niskie zużycie nawozów sztucznych i środków ochrony roślin oraz niski stopień specjalizacji produkcji. O rozwoju rolnictwa ekologicznego świadczy m.in. fakt powstania klastra Dolina Ekologicznej Żywności, który zrzesza producentów, gospodarstwa ekologiczne i inne podmioty działające na rzecz rozwoju ekologicznego rolnictwa. Można oczekiwać, że rozwój tego rodzaju rolnictwa będzie skutkować powstawaniem przedsiębiorstw przetwórstwa surowców ekologicznych.

Tabela 3. Struktura wielkości gospodarstw ekologicznych we wschodniej Polsce – stan w 2010 r.

Table 3. The structure of the sizes of organic farms in Eastern Poland – as of 2010

Województwo/ Voivodeship	Struktura gospodarstw według grup obszarowych/ Structure of farms according to area groups [%]					
	<5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-50 ha	50-100 ha	>100 ha
Lubelskie	31,0	28,7	21,8	11,4	5,0	2,1
Podkarpackie	42,9	28,2	13,6	8,7	3,9	2,8
Podlaskie	10,9	28,0	39,0	16,6	3,5	2,0
Świętokrzyskie	35,2	36,8	18,7	6,8	2,0	0,5
Warmińsko-mazurskie	9,2	16,1	29,4	26,7	12,9	5,7

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Przetwórstwo ekologiczne we wschodniej Polsce

Przetwórstwo spożywcze, a przede wszystkim ekologiczne, charakteryzuje się tym, że w znacznym stopniu zależy od bazy surowcowej i rynków zbytu, dlatego lokalizacja przedsiębiorstw uwarunkowana jest właśnie tymi czynnikami. We wschodniej Polsce dominującymi gałęziami są: przemysł mleczarski, przetwórstwo mięsne, przetwórstwo owocowo-warzywne, przetwórstwo zbóż, przemysł cukrowniczy oraz produkcja gorzelniczo-piwowarska. Znaczenie przemysłu spożywczego jest w tym regionie bardzo duże.

Wartość produkcji sprzedanej artykułów spożywczych we wschodniej Polsce stanowi ponad 20% wartości tej produkcji w całym kraju. Natomiast w województwie podlaskim udział produkcji sprzedanej przemysłu sięga 50%. Udział w krajowej produkcji mleka samego tego województwa w 2010 r. wyniósł ponad 27% [Sektor spożywczy... 2011].

Wschodnia Polska skupia 27,5% z ogółu przetwórnictwa ekologicznego. Przetwórnictwo ekologiczne prowadzi działalność polegającą na przetwarzaniu surowców roślinnych i zwierzęcych pochodzących z rodzimych gospodarstw ekologicznych oraz pochodzących z importu. Podkreślić należy, że te importowane surowce muszą najpierw uzyskać upoważnienie Głównego Inspektora Jakości Handlowej Produktów Rolno-Spożywczych, które potwierdza, że zastosowane metody produkcji oraz system kontroli w danym kraju gwarantują, że jest to produkt ekologiczny.

Dynamikę zmian w liczbie przetwórnictwa we wschodniej części kraju przedstawiono w tabeli 5. Zarówno we wschodniej Polsce, jak i w całym kraju ilość przetwórnictwa rośnie, ale jak twierdzą rolnicy ekologiczni ich liczba jest niewystarczająca. Zaopatrzenie rynku w przetworzone produkty rolnictwa ekologicznego pochodzenia krajowego nie odpowiada rosnącemu popytowi.

W Polsce wschodniej, tak jak i całej Polsce, przeważającą branżą są przetwórnictwo owoców i warzyw (2010 r. – 32,4%). Brakuje przetwórnictwa produktów pochodzenia zwierzęcego np. mięsa czy mleka, a w tym regionie, szczególnie w województwie podlaskim, występują bogate zasoby surowcowe dla przemysłu mleczarskiego czy mięsnego. Brakuje jednak rolników produkujących ekologiczne mleko czy mięso.

Utrudnieniem dla funkcjonowania przetwórnictwa ekologicznego jest duże rozdrobnienie gospodarstw ekologicznych. Ponadto, podstawą zaplecza surowcowego dla większości przetwórców stanowią gospodarstwa o niewielkiej powierzchni ekologicznych użytków rolnych. Nie we wszystkich województwach (np. podlaskim, warmińsko-mazurskim) wzrostowi ilości gospodarstw ekologicznych towarzyszy odpowiednia temu ilość przetwórnictwa ekologicznego.

Charakterystyczną cechą rynku żywności ekologicznej jest jego znaczne rozproszenie i niedostosowanie podaży do miejsca występowania popytu, co wpływa na istnienie wielu trudności ze zbytem, a to z kolei jest jednym z powodów rezygnacji rolników z rolnictwa ekologicznego. Mimo wielu problemów wschodnia Polska ma predyspozycje, aby stać się zagłębiem ekologicznym kraju.

Tabela 4. Liczba przetwórnictwa ekologicznego we wschodniej Polsce według stanu na dzień 30 września 2011 r.
Table 4. Number of organic processing Eastern Poland as of the date 30 September 2011

Województwo/ <i>Voivodeship</i>	Liczba przetwórnictwa ekologicznych/ <i>Number of organic processing</i>	Udział w ogólnej liczbie przetwórnictwa ekologicznych w Polsce/ <i>Share of the total number of organic processing in Poland [%]</i>
Lubelskie	36	11,1
Podkarpackie	24	7,4
Podlaskie	8	2,5
Świętokrzyskie	10	3,1
Warmińsko-mazurskie	11	3,4
Razem we wschodniej Polsce/ <i>Total in Eastern Poland</i>	89	27,5
Ogółem w Polsce/ <i>Total in Poland</i>	324	100

Źródło: jak w tab. 1
Source: see tab. 1

Tabela 5. Zmiany w liczbie przetwórnictwa ekologicznego we wschodniej Polsce
Table 5. Changes in the number of organic processing in Eastern Poland

Województwo/ <i>Voivodeship</i>	Liczba przetwórnictwa ekologicznych/ <i>Number of organic processing</i>			Dynamika zmian/ <i>Dynamics of change [%]</i>	
	2009	2010	30.09.2011	2009-2010	2010-2011
Lubelskie	35	36	36	102,9	100,0
Podkarpackie	21	22	24	104,8	109,1
Podlaskie	5	6	8	120,0	133,3
Świętokrzyskie	8	10	10	125,0	100,0
Warmińsko-mazurskie	10	10	11	100,0	110,0
Ogółem wschodnia Polska/ <i>Total in Eastern Poland</i>	79	84	89	106,3	105,6
Ogółem Polska/ <i>Total in Poland</i>	277	293	324	105,8	110,6

Źródło: jak w tab. 1.
Source: see tab. 1

Podsumowanie

Rynek produktów rolnictwa ekologicznego należy obecnie do dynamicznie rozwijających się sektorów rynku produktów żywnościowych w Polsce. Terytorium wschodniej Polski stanowi znakomite zaplecze surowcowe dla rozwoju przetwórstwa rolno-spożywczego, a w szczególności przetwórstwa produktów ekologicznych. Sprzyjają temu dogodne warunki dla rolnictwa ekologicznego, a przede wszystkim tradycyjny charakter gospodarki rolnej, niskie zużycie nawozów sztucznych i środków ochrony roślin oraz niski stopień specjalizacji produkcji.

Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych we wschodniej Polsce to około 41% ogółu użytków rolnych w kraju. Ponad 47% gospodarstw ekologicznych zgromadzonych jest na tym terenie. Przeważają gospodarstwa o powierzchni do 5 ha. Na uwagę zasługuje województwo warmińsko-mazurskie, gdyż skupia ono 19% ogółu powierzchni ekologicznych, która wzrosła z 62 481,61 ha (2009 r.) do 109 195,17 ha (2011 r.). Udział wschodniej Polski w ogólnej liczbie przetwórci ekologicznych wynosi 27,5%. Największą liczbą odznacza się województwo lubelskie, zaś największa dynamika zmian występuje w województwie podlaskim i warmińsko-mazurskim.

Przez wykorzystanie lokalnych zasobów surowcowych region ten może stać się zagłębiem żywności ekologicznej. Dzięki produktom ekologicznym można będzie promować ten region, mogą one stać się jego swoistą „wizytówką”. Sektor spożywczy, a zwłaszcza przetwórstwo ekologiczne, stanowi i może stanowić w przyszłości jedno z ważnych źródeł przewagi konkurencyjnej tego regionu. Istnieje bowiem przekonanie, że rynek żywności ekologicznej to bardzo dochodowa branża produkcji.

Literatura

Konkurencyjność i znaczenie rolnictwa oraz sektora rolno-spożywczego w województwach Polski Wschodniej. 2011: Warszawa. Ekspertyza opracowana na zamówienie MRiRW, Warszawa.
Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w latach 2005-2006, 2007-2008: GIJHARS. [www.gijhars.pl], odczyt 2012.
Sektor spożywczy w Polsce Wschodniej. 2011: Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych, Warszawa. [www.minrol.gov.pl], odczyt 2011.

Summary

Processing of raw materials from organic agriculture is one of the important challenges for food processors. The future of organic farmer is exactly the use of products from his farm – processing of local raw material resources. Reason of its resource base Eastern Poland has predisposition to become the country's ecological basin.

Adres do korespondencji:

mgr Ewa Katarzyna Śliwowska
Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Ekonomii i Zarządzania
ul. Warszawska 63
15-062 Białystok
e-mail: kamil.sp@op.pl